

Пов і д о м л е н н я

У цьому насиченому почуттями етюдi ми ще й хотiли, i то передусiм, розповiсти про Мiсто як головний персонаж, що, пов'язаний зi станами душi, радить, відраджує, спонукає дiяти.

Отже, мiсто Брюгге, яке ми захотiли обрати, постає насправдi майже як людина... Мiсто чинить вплив на тих, хто живе в ньому.

Мiсто формує мiських жителiв залежно вiд своїх вулиць, споруд i дзвонiв.

Ми прагнули показати, що Мiсто спрямовує на певну дiю: мiські краєвиди — не тiльки полотно для тла, не тiльки обранi трoхи довiльно описовi теми, а й чинники, пов'язанi з самими подiями, про якi йдеться в книжцi.

Ось чому, оскiльки цi декорацiї Брюгге беруть участь у подiях, важливо вiдтворювати в книжцi i їх, де вони мiстяться мiж сторiнками: набережнi, безлюднi вулицi, старi будiвлi, канали, Бегiнаж, церкви, культовi металевi оздоби, дзвiниці, щоб люди, якi читають нас, теж вiдчули присутнiсть i вплив Мiста, вiдчули поваб недалеких вод i собi побували в затiнку високих башт, що повиває текст.

I

День підупадав, у коридорах великої мовчазної будівлі гуснули сутінки, запинаючи шибки жалобним крепом.

Гюг Віан готувався вийти надвір, бо ж мав звичай щодня наприкінці пополудня йти на прогулянку. Без роботи, самотній, він сидів цілий день у своїй кімнаті, просторому приміщенні на другому поверсі з вікнами на набережну Розер, де й стояв, задивившись у воду, його будинок.

Гюг трохи читав: журнали, старі книжки; багато кури́в; у похмурі дні мріяв перед відчиненим вікном, поринувши в спогади.

Ось уже п'ять років, як він жив отак, відколи, одразу після смерті дружини, оселився в Брюгге. Уже п'ять років! Він повторював сам собі: «Вдівець! Я живу вдівцем! Я вдівець!» Слово непоправне й коротке! Лише два склади, без відлуння. Складів хоч і пара, але ж позначають життя без пари.

Ця розлука була страхітлива для Гюга: він знав кохання в розкошах, дозвіллі, подорожах, нових країнах, які оновлювали ідилію. Знав не тільки тиху насолоду взірцевого подружнього життя, а й незатьмарену пристрасть, ненастанний запал, мало не безтямні поцілунки, гармонію далеких, а проте поєднаних душ, немов паралельні набережні одного каналу, що змішує їхні відображення.

Десять років незмірного навряд чи й відчутого щастя, так-бо швидко вони минули!

Потім молода жінка померла, на порозі тридцятиріччя, була прикута до ліжка лише кілька тижнів, і швидко згасла на тому смертному одрі, де він уже ніколи не побачить її; зів'яла й бліда аж біла, немов осяяна воском, там лежала кохана, а він нестямно любив властиву їй давніше ніжну квіткову барву обличчя й розширені чорні, наче терен на тлі перламутру, очі; темні очі контрастували з жовтими, мов бурштин, косами, які, розпущені, довгі й хвилясті, вкривали всю спину. Святі Діви первісних народів мали такі самі руна, що опадали спокійними хвилями.

На лежачому трупі Гюґ обтяв той сніп волосся, заплетений в останні дні хвороби в довгу косу. Мабуть, це вияв своєрідного жалю, до якого вдається смерть. Адже вона руйнує все, проте щадить волосся. Очі, губи — все розпадається і зникає. А волосся навіть не втрачає барви. Лиш у волоссі людина зберігає своє безсмертя! Тепер, як уже минуло п'ять років, збережена коса небіжчиці навіть не зблідла, незважаючи на сіль безміру пролитих сліз.

Удівець того дня пережив із найтяжчим болем усе своє минуле, і то через похмуру листопадову погоду, коли дзвони, здається, сіють у повітрі порох звуків, мертвий прах років.

А втім, Гюґ вирішив усе-таки вийти, проте не для пошуку вимушеної розваги або ліків від свого лиха. Він не хотів навіть пробувати. Але полюбляв ходити пішки надвечірньої пори й шукати аналогій своєї жалоби в самотніх каналах і поміж церковних споруд.

Спустившись на перший поверх будинку, він помітив розчинені настіж у широкий білий коридор двері, які звичайно були зачинені.

Гукнув серед тиші стару служницю:
— Барб!.. Барб!..

Ця жінка одразу і з'явилася в тих дверях, здогадавшись, чому господар гукає її:

— Месьє, — проказала вона, — в салонах треба прибрати сьогодні, бо завтра свято.

— Що? Месьє не знає? Свято Явлення Богородиці. Я маю йти в Бегінаж на месу й вечірню молитву. Це такий самий день, як і неділя. Працювати завтра не можна, тож я й прибираю в салонах сьогодні.

Гюг Віан не приховував невдоволення. Служниця добре знала, що він хотів допомагати в цій праці. Адже в обох кімнатах надто багато скарбів, надто багато спогадів про Неї та колишнє життя, щоб дозволити служниці поратися там самій. Він прагнув мати змогу спостерігати її, стежити за її рухами, наглядати за її розважливістю, шпигувати за її повагою. Хотів сам, коли треба переставляти речі й протирати пил, брати до рук неоціненні дармовиси, предмети, які належали небіжчиці, її подушку, ширму, яку вона сама й виготовила. Здавалося, ніби її пальці лишили своє тепло всюди на бездоганних і завжди однакових меблях: на софах, диванах і фотелях, на які вона сідала і які, так би мовити, зберігали форму її тіла. Гардини зберегли увічнінені складки, надані їм її руками. А ясну поверхню дзеркал, здавалося, слід протирати губками і віхтями вкрай обережно, щоб не стерти її обличчя, яке спало десь у глибині. А ще Гюг хотів наглядати й берегти від будь-якого поштовху портрети бідолашної небіжчиці, які зображували її в різні роки й стояли та висіли потрохи всюди: на камінній полиці, на круглих столиках, на стінах; а передусім він прагнув споглядати збережений скарб — якби з ним щось сталося, це розбило б йому серце — її довгих кіс, який він аж ніяк не хотів ховати десь у шухляді комоду або в темній скриньці, — таж це був

би похорон кіс у могилі! — йому більше подобалося — бо ж ті коси завжди живі, щире безвічне золото — класти їх на видноті, немов частку свого безсмертного кохання!

Щоб бачити ненастанно, і то завжди у великому салоні, заплетену косу, яка ще й досі була Нею, Гюг просто поклав її на відтоді вже німе фортепіано, — косу обтяту, обірваний ланцюг, линву, врятовану після кораблетрощі! А щоб уберегти косу від бруду й вогкого повітря, яке могло знебарвити її або окислити наявний у ній метал, Гюг натрапив на думку, що була б наївною, якби не така зворушлива: помістити її під скло, у прозорий футляр, кришталеву скриньку, де й лежала неприкрита коса, яку він щодня вшановував.

Гюгу, як і мовчазним речам, що жили навколо, здавалося, ніби коса пов'язана з їхнім існуванням і становить душу будинку.

Барб, старенька фламандська служниця, трохи насуплена, але віддана і дбайлива, знала, з якими засторогами треба ставитися до тих предметів, і підступала до них тільки з трепетом. Не дуже балакуча, в чорній сукні й білому тюлевому капелюшку, Барб скидалася на черницю-воротарку. А втім, вона часто ходила в Бегінаж, провідуючи свою єдину родичку, що була черницею.

Унаслідок тих частих візитів і побожних звичаїв служниця була мовчазна й мала тиху ходу, бо ж її ноги звикли до плит церковної підлоги. Гюг Віан після переїзду до Брюгге влаштувався на диво затишно саме завдяки служниці, що, шануючи його смуток, не спричиняла гамору й не давала сміху. Іншої служниці він не мав, а ця стала йому необхідною, незважаючи на притаманну їй невинну тиранію, її дивацтва старої панни й святенниці, прагнення діяти

по-своєму, як-от сьогодні, коли через якесь мале завтрашнє свято вона без його відома і всупереч офіційному наказу порушила спокій салонів.

Гюґ зачекав із виходом, поки служниця розставить меблі, пересвідчився, що все неоціненне для нього ціле й стоїть на місці. Заспокоївшись, побачивши, що жалюзі опущені, а двері зачинені, вирішив піти на свою звичайну присмеркову прогулянку, дарма що й далі трохи дощило, мжичило, як дуже часто пізньої осені, йшов дрібненький прямовисний дощик, що немов плакав, ткав водяний серпанок, прошивав повітря, наїжував голочками рівненькі канали, хапав і ніс душу, наче пташку, у вогку мережу з безліччю вічок!

І І

Гюґ щовечора ходив одним шляхом, ішов уздовж набережних непевною ходою і вже трохи горбився, дарма що мав лише сорок років. Адже вдівство стало для нього передчасною осінню. Скроні облісіли, волосся мов засіяло сірим попелом. Вицвілі очі дивилися далеко, дуже далеко, по той бік життя.

Яким сумним був і Брюґге щодня надвечір! Гюґ любив його саме таким. Саме через властивий місту смуток він обрав його і приїхав жити туди після тяжкого лиха. Колись, за щасливих часів, подорожуючи разом із дружиною, він жив, як йому заманеться, провадив почасти космополітичне життя, — в Парижі, за кордоном, на березі моря, — був разом з нею і в Брюґге, але проїздом, тож тутешня велика меланхолія не вплинула на їхню радість. Проте згодом, уже самотній, Гюґ пригадав Брюґге і миттю інтуїтивно здогадався, що відтепер треба жити там. Утвердилося загадкове

рівняння: мертвій дружині має відповідати мертве місто. Тяжка скорбота Гюґа вимагала саме таких декорацій. Життя було стерпним для нього тільки тут. Гюґ приїхав сюди інстинктивно. Нехай світ десь там метушиться і жебонить, запалює святкові вогні, виплітає тисячі чуток. Гюґ потребував безмежної тиші й такого монотонного існування, щоб воно майже не давало відчуття, ніби він ще живе.

Чому треба мовчати поблизу від фізичних страждань, стишувати кроки в кімнаті хворого? Чому звуки, чому голоси, здається, здирають корпію і ятрять рану?

Тому що галас завдає додаткового болю й морального страждання.

У німій атмосфері вод і безлюдних вулиць Гюґ менше відчував муки серця, лагідніше думав про небіжчицю. Краще бачив її і краще чув, помічав, ідучи вздовж каналів, її обличчя Офелії на доріжці, дослухався до її голосу в негучній і далекій пісні дзвонів.

Місто, що теж було колись любим і гарним, утілювало по-своєму жалі Гюґа. Брюґге став дня нього небіжчицею. І його небіжчиця стала Брюґге. Усе об'єдналося в однаковій долі. Це був Брюґге-як-Смерть, і сам покладений до могили своїх кам'яних набережних, із холодними артеріями каналів, коли в них припинила битися велика пульсація моря.

Цього вечора, поки Гюґ блукав навмання, йому, і то дужче, ніж будь-коли, не давали спокою похмурі спогади, постаючи під мостами, де плакали обличчя невидимих джерел. Від закритих приміщень, від вікон, мов затуманені агонією очі, від відображених у водах вершечків покрівель і сходів, мов креп, ширилося похоронне враження. Гюґ ішов уздовж Зеленої набережної, Дзеркальної набережної, пішов у бік мосту Млина й обсаджених тополями сумних передмість. І всюди

відчував, як спадають на голову холодні краплі, маленькі солоні нотки парафіяльних дзвонів, кинуті мов із кропила для відпущення невідомих гріхів.

У самотності вечора та осені, коли вітер змітав останнє листя, Гюґ гостріше, ніж будь-коли, відчув бажання покласти край своєму життю і нетерпіння дійти до могили. Здавалося, ніби непевна тінь видовжує башти над його душею, ніби від давніх мурів до нього лине порада; ніби з води, шепочучи, здіймається голос, — з води, що постає перед ним, як поставала перед Офелією, за словами гробарів Шекспіра, які розмовляли про неї.

Гюґ уже не раз почувався отак ошуканим. Чув, як його повільно переконає каміння: адже він справді несподівано зламав *порядок речей*, ще жив, хоч усе навколо померло.

Гюґ думав накласти на себе руки, думав про це поважно і довго. Ох, та жінка, як він обожнював її! Його очі ще досі бачать її! А її голос він завжди прагнув почути, шукаючи його десь край обрїю, в незмірній далечині! Що таїла в собі та жінка, щоб так прихилити до себе і спонукати зректися всього світу, відколи зникла? Отже, є кохання, подібні до тих фруктів Мертвого моря, які лишають у роті тільки смак незнищеного попелу!

Якщо Гюґ ще опирався своїй ідеї-фікс про самогубство, то знову-таки тільки через небіжчицю. Закладена ще в дитинстві релігійна основа піднялася в нього на поверхню разом з осадом скорботи. Схильний до містики, він сподівався, що небуття — ще не кінець життя і коли-небудь він знову побачить її. Релігія забороняла йому добровільну смерть. Адже вона означала б вигнання з лона Господа і втрату непевної можливості знову побачити кохану.